

Tijdschrift voor geschiedenis van stad en provincie Utrecht

Oud-Utrecht

u

2

80^e jaargang

2007

1766: Oranjeliefde voor Willem V

1867: treurnis om Alexander Mollinger

1929: Roomse trots H. Hartkerk Oudwijk

1981: kritiek stadshistoricus op gemeentebestuur

2006: eerherstel voor Jan van Gilse

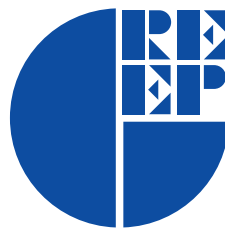
hart voor historie en cultureel erfgoed in de provincie Utrecht

voor utrechtboeken
stad en provincie

selexyz broese

hoofdvestiging: stadhuisbrug 5
3511 kp utrecht t 030 2335200
e info.broese@selexyz.nl
www.selexyz.nl

GREEP Schilders bv

- Restauratiewerken
- Onderhoud

Lange Nieuwstraat 66
3512 PL Utrecht
Tel. 030-241 31 15
Mob. 06-24133494
Fax 030-666 14 41

WALTMANN. HISTORISCH GEZIEN EEN VAN DE EERSTEN.

Maar vooral ook degelijk, betrouwbaar, vakkundig, uiterst actief en meer dan 115 jaar volledig ingespeeld op onroerend goed in Utrecht en regio.

Eeuwig, en altijd actief in vastgoed

Maliesingel 18
Postbus 349
3500 AH Utrecht
Tel. 030 - 231 30 35
Fax 030 - 231 23 74
www.waltmann.nl
info@waltmann.nl

**Bouw Belegging
Restauratie Recreatie
Bemiddeling**

LAAN VAN VOLLENHOVE 2925 3706 AK ZEIST
POSTBUS 143 3700 AC ZEIST
TELEFOON 030 - 695 66 44

Utrecht*
Amsterdam
Groningen
Delft
Workum
Zeist

* hoofdvestiging Utrecht
Tel. 030 - 2412912
Fax 030 - 2413934
www.jurriens.nl
mail@jurriensbouw.nl

AANNEMINGSBEDRIJF
H.J. JURRIËNS BV

34 Vaandels, vuurwerk en verwensingen

Toen de nieuwe stadhouder, Willem V, Utrecht in 1766 bezocht, kreeg hij van Utrechtse studenten een groots onthaal met als hoogtepunt een spectaculair vuurwerk op de Neude. Maar niet iedereen was enthousiast over zoveel vertoon van Oranjeliefde.

38 Pastoraal trefpunt en politieke broedplaats

Nu is het onderdeel van een appartementencomplex, in de middelste decennia van de vorige eeuw was pastorie Oudwijk hét pastorale trefpunt van de stad en bovendien katholiek-politieke broedplaats met landelijke uitstraling. Aan wijn, sigaren en goede gesprekken geen gebrek.

48 'Koning van de ruimte'

Hij was nog druk bezig een eigen stijl te ontwikkelen maar had al wel een groeiende schare bewonderaars. Toen sloeg de tering toe en liet hij op 31-jarige leeftijd het leven: Alexander Mollinger staat centraal in het tweede deel van de serie 200 jaar Genootschap Kunstliefde.

>Inhoud

	32	Van de bestuurstafel
Maurice van Lieshout	33	Componist Jan van Gilse krijgt eerherstel
Leen Dorsman	34	'Ten hoogsten voldaan over de Heeren' Utrechtse studenten begroeten Willem V met vaandels, vuurwerk en verwensingen
Ton H.M. van Schaik	38	Het Heilig Hart van Jansen De pastorie van Oudwijk tussen kerk en samenleving
Rob Hufen	44	'De gemeente Utrecht heeft nogal eens foute beslissingen genomen' Gesprekken met dr Albert van Hulzen (1905-2006)
Rudo den Hartog	48	Alexander Mollinger (1836-1867), 'The Lord of Space' Serie 200 jaar Genootschap Kunstliefde 2
	52	Literatuursignalement
	53	Agenda en berichten

Even voorstellen

JACK VAN ROOIJEN, TIM SCHOOTS - TIMMERMAN

In november 2006 zijn wij - Jack van Rooijen als penningmeester en Tim Schoots-Timmerman met portefeuille Cultureel Erfgoed -, aangetreden als nieuwe bestuursleden van de Vereniging Oud-Utrecht. Toeval of niet, wij zijn beiden woonachtig aan de Nieuwegracht en op een bijzondere manier - zonder het van elkaar te weten - verbonden met het voormalige Wilhelmina Kinderziekenhuis (WKZ). Niet alleen omdat we in dezelfde buurt wonen, maar ook door onze professionele achtergrond.

Ik (Tim) combineerde mijn functie als speleidster in het WKZ met de studie orthopedagogiek. Later studeerde ik kunstgeschiedenis in Leiden met specialisatie architectuur en kunstnijverheid. Nu ben ik werkzaam als freelance architectuurhistoricus, waarvan de laatste jaren vooral in Alkmaar.

Ik (Jack) ben registeraccountant en als partner verbonden aan het accountantskantoor KPMG. Totdat eind jaren negentig het WKZ met het UMC fuseerde was ik accountant van het WKZ. Zakenlijk heb ik vele ochtenden en middagen over de Nieuwegracht gewandeld, op weg naar een afspraak bij het WKZ. Nu woon ik in dat fraaie historische labirint van panden op de hoek van de Nieuwegracht en de Groenestraat.

De twee 17e-eeuwse dwarshuizen nummer 135 en 137 gelegen aan de Nieuwegracht bezitten ieder een eigen geschiedenis. Aanvankelijk waren dit woonhuizen, maar in 1898 werd nummer 137 in gebruik genomen als het Wilhelmina Kinderziekenhuis. Na 1945 is dit pand bij een uitbreiding samengevoegd met de voormalige Huis- en Industrieschool nummer 135, waarvan de gevel in 1910 in Jugendstil is opgetrokken.

Eind jaren zestig van de vorige eeuw werden deze gebouwen samen met de flankerende nieuwbouwpanden verder drastisch verbouwd. De gevels van

nummer 135 en 137 bleven gelukkig gespaard. De veelbesproken beddentoren dateert uit 1973.

Midden jaren zestig werd dit gemoeidelijke kinderziekenhuis bestuurd door een beminnelijke grijze dame, die ik (Tim) alleen kende van het begroeten in de gang. Beter kende ik haar keeshond, die regelmatig midden in de gang plaste, waarna een leerling-verpleegster zich haastte het plasje te verwijderen, tot vermaak van de kinderen. De professor was meer vader dan dokter en de kinderen waren dan ook verknocht aan hem.

De zalen beneden waren voor de lopende patiëntjes en op de verdieping waren de boxen voor de ernstig zieke kinderen. Achter in het tuintje - achter de gebouwen - bevonden zich de quarantaineboxen, waar de kinderen door de glazen wanden uitzicht op de tuin hadden. Aan hetzelfde tuintje lag het mortuarium en ernaast een speelkamer voor de lopende patiëntjes. Zonder verdere gedachten speelden de kinderen binnen en buiten hun spel.

De speelkamer bood naast de medische behandeling een welkome afleiding. Bij mooi weer werd er op het Servaasbolwerk gewandeld en vooral de kinderen die lang in het ziekenhuis verbleven, genoten hiervan. Hans met zijn dunne breekbare spillebeentjes en zijn helm op en de broertjes Frans en Paul.

Vergeeten verhalen van een onvergetelijk ziekenhuis. Een stukje erfgoed aan de gracht met een gevelwand met liefst vier bouwstijlen, die elk hun eigen tijd verraden. De kamer van de professor, de stafkamer, de röntgenkamer, kamers van de leerling-verpleegsters, betekenen nu mooi wonen in appartementen aan het water.

Hoe bijzonder is het dan voor mij (Jack) om op juist deze plek prachtig te wonen, met uitzicht op het groen van het Servaasbolwerk, het groen van de Hortus Botanicus, het groen

van de Nieuwegracht. Genieten van de verschillende historische gevels van de Nieuwegracht waar je eindeloos langs kunt lopen zonder dat het vervelt, omdat er altijd weer nieuwe details opvallen die om aandacht vragen. Mooi wonen in een buurt die zo rustig is en zo verstild kan zijn. Zitten op het dakterras en niets anders horen dan elk kwartier zachtjes op de achtergrond de carillons van de Nicolaaskerk en de Domtoren. Uitkijken over de kleurschakeringen van de daken van de binnenstad. Maar ook uitkijken op die jaren zeventig beddentoren van het WKZ. Een historische fout.

En de geschiedenis herhaalt zich. Want na afbraak van de beddentoren wordt het terrein aan de ABC-sstraat volgebouwd met de massieve nieuwbouw van Centrum Maliebaan. Wederom een grootschalig bouwproject in de kleinschalige structuur van het Museumkwartier. Slapende stadsbestuurders laten een kans verloren gaan om een fraai stukje binnenstad op te vullen, refererend aan de oude stadstructuren. Jammer, jammer. Maar het maakt het wonen en leven in dat fraaie Museumkwartier er niet minder om.

Wij hopen in de toekomst samen met de overige bestuursleden een bijdrage te leveren om de Vereniging Oud-Utrecht nog beter op de kaart te zetten.

Componist Jan van Gilse krijgt eerherstel

Van Gilse op
de bok bij
het USO, 1921.
Foto: Nederlands
Muziekinstituut
Den Haag

Na vier jaar heeft de Jan van Gilse Stichting zijn belangrijkste doel bereikt: eerherstel voor de componist, dirigent en conservatoriumdirecteur in de vorm van liefst twee bronzen borstbeelden. Daarmee wordt een decennialange miskennen van zijn verdiensten voor het Utrechtse muziekleven in één klap goedge maakt.

Maurice van Lieshout

Op 17 maart van dit jaar keerde Jan van Gilse op prominente wijze terug in Utrecht. Dat gebeurde tijdens een avond in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen die geheel in het teken stond van de componist die van 1917 tot 1922 dirigent was van het Utrechtsch Stedelijk Orkest en tussen 1933 en 1937 de leiding had over het Conservatorium en de Muziekschool. Er was een lezing van Van Gilse-biograaf Hans van Dijk, er klonk Van Gilse-kamermuziek en als hoogtepunt vond de onthulling plaats van twee borstbeelden. Het ene, gemaakt door de Utrechtse beeldhouwer Paulus Reinhard, toont Van Gilse zoals hij er rond 1935 uitzag. Die buste krijgt een

plaats in het Gebouw K&W tegenover het herplaatste beeld van Johan Wagenaar. Het tweede borstbeeld – Van Gilse anno 1920 van de hand van de Maastrichtse kunstenaar Appie Drielsma – gaat deel uitmaken van de inmiddels imposante collectie in Muziekcentrum Vredenburg.

Te groot voor Utrecht?

Vanwaar al deze aandacht voor een componist wiens werk – ten onrechte – zelden te horen valt? Zijn tragische verhaal is al meerdere malen verteld: hoe hij als 35-jarige dirigent werd van het op dat moment provinciaalse en matige USO, hoe hij het orkest professionaliseerde en probeerde

te bevrijden uit het wurgcontract van Sociëteit Tivoli, hoe hij slachtoffer werd van de hetze die collega-componist en muziekcriticus Willem Pijper tegen hem voerde en hoe hij in 1922 het dirigentenstokje erbij neergooide, toen hij zich door zijn bestuur in de steek gelaten voelde. Hoe hij elf jaar later terugkeerde in de stad om directeur te worden van Conservatorium en Muziekschool en hoe hij in die functies weer veel bereikte, maar opnieuw in botsing kwam met bestuurders die op hun bureaucratische strepen bleven staan.

Maar het verhaal van Van Gilse omvat veel meer dan deze Utrechtse perikelen: het is ook de geschiedenis van een man die als geen ander in de eerste helft van de vorige eeuw optrad als belangenbehartiger van de Nederlandse musici, componisten en muziek. En het is het relaas van de kunstenaar die tijdens de Tweede Wereldoorlog actief werd in het verzet en in die jaren zijn beide zoons verloor die zijn voorbeeld gevolgd waren.

In Utrecht, de stad waar hij tegelijk zo veel bereikt had en zo veel tegengewerkt werd, was vrijwel geen spoor meer te vinden van zijn verblijf. Daarom nam muziekdocent Sjef van Hellenberg Hubar in 2003 het initiatief tot eerherstel, wat eerst leidde tot oprichting van de Jan van Gilse Stichting en nu tot twee borstbeelden die bezoekers van K&W en Vredenburg niet kunnen ontgaan. Maar er volgt meer over de man die tot twee maal toe te groot bleek voor de provincie-stad. Een kameropera, gebaseerd op zijn leven, is het volgende project dat voor 2008 op het programma staat.

‘Ten hoogste voldaan over de Heeren’

Utrechtse studenten begroeten Willem V met vaandels, vuurwerk en verwensingen

Vuurwerk op het Neude ter gelegenheid van de intocht van Willem V in 1766. Uit: *Gedagtenis van Utrechts Akademievreugde* (Utrecht z.j.)

Een hardnekkige mythe wil dat studenten pas in de tweede helft van de 20e eeuw politiek bewust zijn geworden. Voor de rest zouden ze alleen maar lang op bed liggen en overlast veroorzaken als gevolg van dronkenschap. Niets is minder waar. Al zo lang er hoger onderwijs is bemoeien studenten zich met politieke kwesties. In de 18e eeuw in Utrecht speelden ze een rol in de debatten over de positie van de Oranjes.

LEEN DORSMAN

De eerste keer dat er echt sprake was van een confrontatie was in 1766. In zekere zin was dat een voorafschaduwing van de moeilijkheden in de jaren tachtig van de 18e eeuw. In 1766 werd Willem V meerderjarig en daardoor was hij gerechtigd het stadhouderschap op zich

te nemen. Hij ging daartoe op tournee door de provinciën en deed dus ook Utrecht aan. De studenten vormden snel een comité om dit bezoek feestelijk te begeleiden. Van al deze festiviteiten – en van de voorbereidingen – staat een verslag in een gedenkboekje met de

typisch 18e-eeuwse wijdlopijge titel: *Gedagtenis van Utrechts Akademievreugde betoond ter gelegenheit, dat de Doorluchtige Vorst en Heer Willem de Vyfde (...) De Stad Utrecht en haere Hooge School met zyne Vorstelyke Tegenwoordigheid verëerde*. Het was geschreven door ‘een Liefhebber van Utrechts Akademie’, waarachter zich de predikant Marten Schagen verschool. Het werkje druipt van de Oranjeliefde en wie toen niet beter wist, zou denken dat de universiteit een filiaal van het stadhouderlijk hof was. De studenten werden volgens Schagen gedreven door ‘Eerbied voor ’s lands wettige oppermagt en Liefde voor ’t Huis van Nassau-Oranje’. Na een oproep kwamen

Allegorische afbeeldingen, aangebracht op de vuurwerktempels op het Neude
Uit: *Gedagtenis van Utrechts Akademievreugde* (Utrecht z.j.)

op 8 februari dan ook 160 studenten bijeen om de feestelijke ontvangst van de prins voor te bereiden. Al deze jonge mannen waren 'mens una, eadem cogitatio, par voluptas, aequa sententia' ('een van geest, gelijk van gedachte, met hetzelfde blijde gemoed en eensgezind'). Naar het voorbeeld van de intocht van Willem IV in 1747 vormden ze een commissie van tien directeurs.

Toch lezen we tussen de regels door dat het met die eensgezindheid niet helemaal in orde was. Er waren 'persoonen van eene zoo laege verdieping' dat zij 'een weinig boven den gemeenen grond verheven, zich ligtelyk vermaeten, uit de hoogte te spreken en hunnen haen (dikwerf een arme en schorre

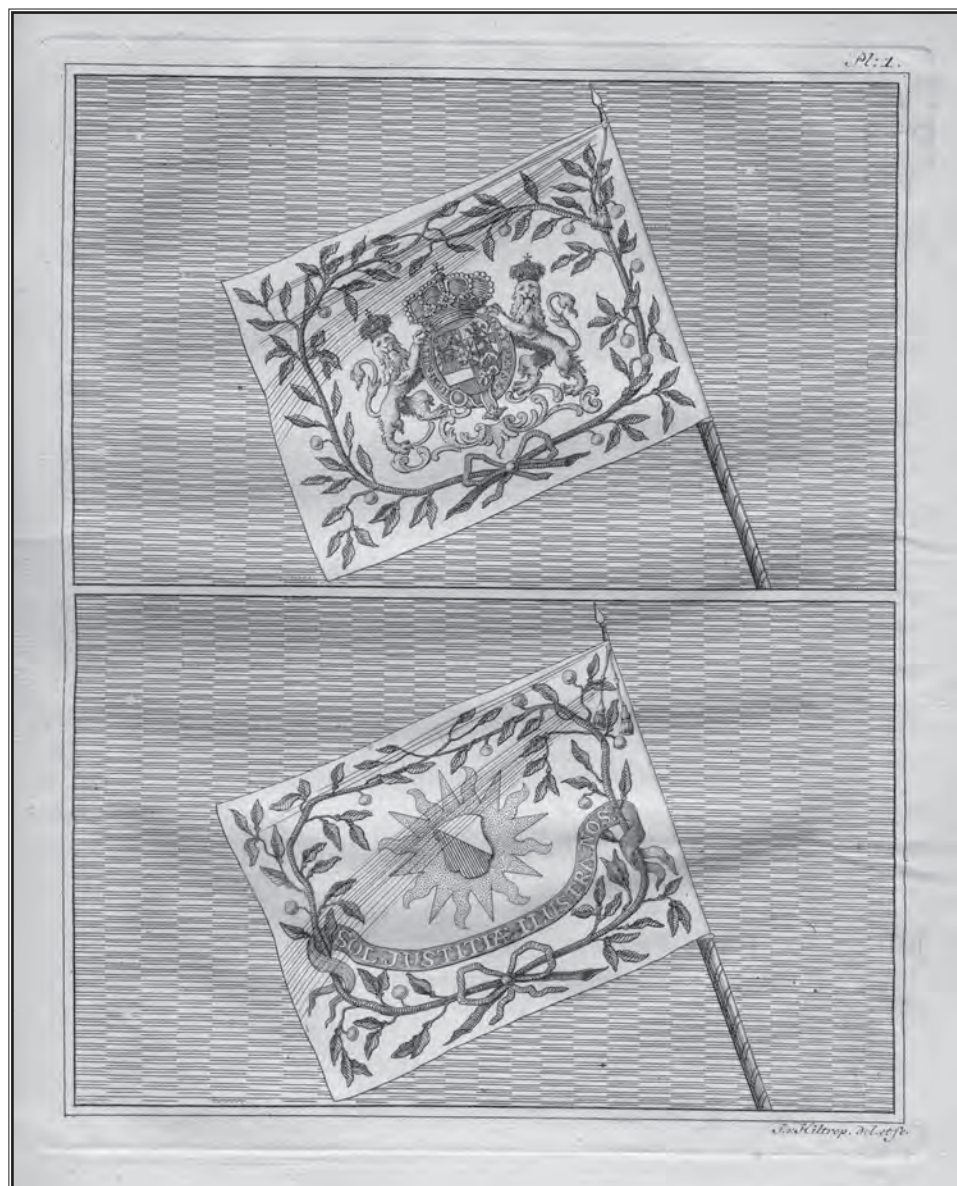
kraei) koning te doen krasschen'. Ook bleek er bij de intekening een categorie studenten te zijn die weigerde mee te doen. Dominee Schagen zei niet te weten wat daarvan de reden was en het 'van den vriendelyksten kant (te) beschouwen'. Hij dacht niet dat het uit 'onverschilligheid of stomphet sproot'.

Uiteindelijk werd een programma en een regeling van zaken opgesteld. Een vertegenwoordiging uit de studenten zou zowel het stadsbestuur als het academiestuur vragen mee te doen met hun plannen. Er hoorde natuurlijk een optocht met vaandels bij en de studenten zouden meelopen met 'uitgetogen zydgeweer'. Ze zouden onder meer gekleed gaan in witte kousen en 'wit kabretleere handschoe-

nen'. Het hoogtepunt moest een groots vuurwerk worden. De vroedschap vond dat een goed idee en stelde de Neude beschikbaar voor het festijn. Ook stonden zij toe dat een van de studenten, J.H. de Ridder, vierdejaars rechten, een *harangue* ofwel een 'plegtige aanspraak' zou houden.

Fonteinen van vuur

Op 8 juli was het zo ver. De vaandels werden opgehaald uit hun bewaarplaats in de Choorstraat en vandaar marcheerden de studenten via de Potterstraat en het Vreeburg door de Catharijnepoort in de richting van de Leidse vaart. Daar wachtten zij de prins op en leidden hem de stad binnen 'met zulk eene staetelyke Geregeldheit, en

Universiteitsvaandels uit 1766 die nog in 1783 in het groot-auditorium hingen
Uit: *Gedagtenis van Utrechts Akademievreugde* (Utrecht z.j.)

gadelooze Prael, dat zich elks verlangen, met maar eenmaal te zien, geenszins kon verzadigen'. En zo ging het maar door. Er was op een van de volgende dagen een plechtige toespraak van rector magnificus Reitz en ook droeg de student De Ridder zijn harangue voor. De prins beantwoordde deze met de woorden: 'Ik ben ten hoogsten voldaan over de Heeren'.

Naast de optocht met de vaandels was vooral het vuurwerk van 10 juli iets waar iedereen naar uitkeek. Volgens de 'konstige vuurwerker' Jan van Suyderdorp waren er niet minder dan tweehonderd vuurpijlen afgestoken. Het mooiste was echter een 'wondergelukkig en zoo geheeten Chineesvuur'. Dat gaf zestien fonteinen van vuur boven een zinnebeeldige tempel

die op de Neude was gebouwd en die versierd was met tal van zinnebeeldige afbeeldingen. Zoals het in die tijd betaamde, een tijd waarin het klassieke erfgoed nog hoog stond aangeschreven, waren de zinnebeelden in het Latijn ondertiteld en refereerden aan de Klassieke Oudheid. Het Latijn was natuurlijk ook nog de spreektaal aan de universiteit en dat was dan ook de taal waarin de rector op de laatste volle dag van het bezoek opnieuw een toespraak hield. Op deze dag zaten de studenten dus weer aan de voeten van professor Reitz, hoogleraar in de geschiedenis en de wel-sprekendheid, die deze keer oreerde over de geschiedenis van het land en het Oranjege-slacht. Daarbij moest hij zich uiteraard wel in wat bochten wringen om een paar oneffenheden in deze gezegende relatie glad te strijken. Natuurlijk mochten 'eerlyke Aentekenaers der Vaderlandsche gebeurtenissen' ook de 'Misslagen der Vorsten' te boek stellen, maar er waren ook 'hierlandsche schryvers' die laster en hoon uitstortten over de 'Helden uit dit gezegend Vorstelyk bloed'. Die wekten de verontwaardiging van de professor. Het ging niet aan om zo met dit gezegend huis te spotten.

Spanningen

Ondanks Reitz' fraaie en aanhankelijke woorden was het niet allemaal koek en ei. De *Gedagtenis* die Marten Schagen twee jaar later bij de Van Paddenburgs liet drukken - en die hij aanbood aan de vroedschap - laat weliswaar zien dat niet alle studenten mee wilden

doen met deze manifestatie van eensgezinde Oranjeliefde, maar het boekje zegt niets over de onenigheid tussen de senaat en de vroedschap. Bij het vaststellen van het programma namelijk, zo kunnen we lezen in de door G.W. Kernkamp uitgegeven *Acta et Decreta*, hadden burgemeesters er voor gekozen om de toespraak van Reitz toe te staan. Zij hadden daarbij echter gelast in de aankondiging duidelijk te maken dat dit geschiedde uit naam van de stad en niet uit naam en initiatief van de academie. Zoals met de meerderjarigheid van Willem V de stad weer een heer en meester had, zo moest ook de universiteit duidelijk worden gemaakt wie er uiteindelijk de baas was. Maar toen de prins weg was, bleven er alleen nog maar mooie herinneringen. De vaandels die bij de intocht waren gebruikt werden opgehangen in het groot-auditorium – de huidige aula – als een aandenken aan mooie dagen. De studenten werden bedankt voor hun inspanningen, al merkt Van Vredenburg in zijn *Schets van eene geschiedenis van het Utrechtsche studentenleven* op dat de senaat ‘met volle staat-sie den studenten dank kwam brengen’, maar dat de vroedschap niets van zich liet horen. Toch waren dit nog maar kleinnigheden vergeleken met wat stad en universiteit enkele decennia later te wachten stond. Zoals bekend gonsde het in de

jaren tachtig in de Republiek van allerlei politieke kwesties en van maatschappelijke ontevredenheid. Utrecht was daarvan het centrum en ook de universiteit geraakte in een kolkend vaarwater. Er werden zelfs vrijkorpsen opgericht die zich oefenden in de wapenen en daar waren ook studenten en professoren bij betrokken. Dit hele gebeuren staat bekend als de strijd van de Patriotten. Een van de incidenten die we tot die strijd rekenen vond plaats in 1783, op een zaterdag in november na een promotie in de juridische faculteit. In de aula was een student opgestaan en die had het woord genomen. Deze Johan van Lidth de Jeude had zich in het Nederlands – en niet in het Latijn, de taal van de universiteit – fel gekeerd tegen degenen die die vrijkorpsen maar niets vonden. Ook had hij op luide toon zijn ongenoegen kenbaar gemaakt dat de vaandels die de studenten in 1766 in de aula hadden gehangen ter nagedachtenis aan het bezoek van Willem V er nog steeds hingen. Hij had ook geëist dat ze eindelijk eens zouden worden weggehaald. Zo bleek de blijde intocht van 1766 voor een deel van de (latere) studenten een bittere nasmaak te hebben.

Leen Dorsman is historicus. Hij doceert historiografie en universiteitsgeschiedenis aan de Universiteit Utrecht en is redactielid van het Tijdschrift Oud-Utrecht.

Literatuur

- Kernkamp, G.W., *Acta et decreta Senatus, Vroedschapsresolutien en andere bescheiden betreffende de Utrechtsche Academie* dl. 2: tot april 1766; dl. 3: April 1766-november 1815, in: *Werken*. Uitgegeven door het Historisch Genootschap, 3e serie (1938) 68, 71.
- Kernkamp, G.W., *De Utrechtsche Universiteit*. I. De Utrechtsche Academie, 1636-1815 (Utrecht 1936).
- [Schagen, Marten], *Gedagtenis van Utrechts Akademiëvreugde betoond ter gelegenheit, dat de Doorluchtige Vorst en Heer Willem de Vyfde (...) De Stad Utrecht en haere Hooge School met zyne Vorstelyke Tegenwoordigheid verëerde* (Utrecht: Gijsb. T. van Paddenburg, z.j.).
- Utrecht voorheen en thans: tijdschrift voor geschiedenis, oudheden en statistiek van Utrecht* / Uitgegeven door N. van der Monde, 2e serie, jg. 3 (1846) 21-31 (bevat het volledige feestprogramma).
- Vredenburg, W.C.A. van, *Schets van eene geschiedenis van het Utrechtsche studentenleven* (Utrecht 1914).

Het Heilig Hart van Jansen

De pastorie van Oudwijk tussen kerk en samenleving

*De bouwpastoor van de
H. Hartkerk, J.H.G.
Jansen, was van 1930 tot
begin 1936 aartsbisschop
van Utrecht.
Foto: Diesveld, Utrecht*

Jarenlang woonde de deken van Utrecht op Oudwijk 21, net als de belangrijkste ideoloog van de Katholieke Volkspartij. De deftigste pastorie van de stad was niet alleen trefpunt van de Utrechtse pastoors, maar ook van katholieke politici. En de bouwpastoor van de H. Hart werd al snel aartsbisschop.

38

TON H.M. VAN SCHAİK

De H. Hartkerk op Oudwijk werd ingewijd op 23 mei 1929. Twee jaar eerder, in 1927, was J.H.G.Jansen, pastoor van de Biltstraatkerk, tevens tot bouwpastoor van deze nieuwe parochie

aan de oostkant van de stad benoemd.¹ Hij hield deze dubbele functie tot hij op 31 mei 1929, een week na de kerkwijding, officieel pastoor werd van de H. Hartparochie. Op 9 april 1928 was door

deken B.A. de Wit de eerste steen voor de kerk op Oudwijk gelegd, een plechtigheid die 'werd ver-eeuwigd, daar de meest treffende momenten op de film werden gebracht', zoals de pastoor trots noteerde. De bouw liep grote vertraging op door de strenge winter van 1928-29, zodat de consecratie door aartsbisschop Henricus van de Wetering pas eind mei kon plaatsvinden. De parochie telde zo'n 1.500 communicanten, en het eerste werk van mr. De Vink, de penningmeester van het kerkbestuur, was hen de plaatsen in de kerk te verpachten en het plaatsengeld vast te stellen voor de niet-verpachte plaatsen.

De nieuwe kerk was verzezen op het terrein van de middeleeuwse adellijke nonnenabdij St. Steven, later het landhuis *Oudwijk*, op dat moment eigendom van de moederparochie O.L. Vrouw Tenhemelopneming. Kerk en pastorie waren ontworpen door de Haagse architect Jos Duynstee, die in Utrecht al een zekere bekendheid genoot omdat hij tien jaar eerder aan de andere kant van de stad, op Nieuw-Engeland, de kerk van O.L. Vrouw van Goede Raad had gebouwd.

Het complex past goed in de gebouwde omgeving en vertoont zowel in het in- als het exterieur kenmerken van de Amsterdamse school. De bakstenen zijn hier en daar als puur versierend element gebruikt, wat bijvoorbeeld in de torenromp ter hoogte van de klok goed te zien is. Duynstee heeft er duidelijk naar gestreefd om het liturgisch centrum voor iedereen goed zichtbaar te maken: er is een breed middenschip met smalle zijbeuken, en pilaren die het uitzicht kunnen belemmeren, ontbreken.

Een vleug Beuron

De voor de periode gebruikelijke inrichting van de kerk was voor het grootste deel ontworpen door de Utrechtse sierkunstenaar Hans Mengelberg (1885-1945), zoon van de neogotiekeling Friedrich Wilhelm en broer van de beroemde dirigent Willem Mengelberg.² Voor de buitenkant van de toren, links boven de hoofdingang en gericht naar het Rosarium, maakte hij een *patronale* in de vorm van een in de muurhoek geplaatst Heilig Hartbeeld. Het is een in witte natuursteen uitgevoerde staande Christusfiguur, die met beide handen wijst naar het uitwendig aangebrachte hart, symbool van zijn liefde voor de mensen.³ Het torenbeeld op Oudwijk, dat daar nog steeds te zien is, vertoont alle kenmerken van de school van Beuron, de Zuidduitse Benediktijnenabdij en haar grondlegger, de architect en beeldhouwer Peter (Dom Desiderius) Lenz. Die had een nieuwe esthetiek voor de 'Heilige Kunst' ontwikkeld: strak en sober, mathematisch opgebouwd en duidelijk geïnspireerd op de klassieken.

De artistiek aangelegde bouw-pastoor was blijkbaar gecharmeerd van deze stijl. Hij zou later met een hele reeks bisschoppelijke attributen afkomen die min of meer door Beuron waren 'angehaucht': een voordraagkruis, een waterkan met schaal en een volledige set paramenten. Deze attributen, die zich nu voor het grootste deel in het Catharijnenconvent bevinden, werden allemaal aangeboden bij zijn bisschopswijding die op 5 juni 1930 plaatsvond in de Biltstraatkerk, het grootste roomse kerkgebouw in de stad.

Kerk en pastorie van Oudwijk in 1929. De ruimte op de voorgrond is nog geen rotonde, maar een plein. Foto privé-collectie

'Heilige huisjes'

Met dat al was de energieke Jansen, toen hij zijn bisschopsbenoeming ontving op 11 april 1930, nog geen jaar pastoor van Oudwijk geweest. Als bouwheer en afstammeling van Westfaalse kooplieden had hij blijkbaar voldoende fondsen kunnen aanboren om verantwoord aan het project te beginnen en het in twee jaar tijd te voltooien. Hij legde daarvoor vanzelfsprekend en met succes contacten met het welgestelde deel van zijn parochie rond het Wilhelminapark. Zo hield hij er in deze Utrechtse villabuurt begrijpelijkerwijs een aantal 'heilige huisjes' op na. In de parochie woonden veel katholieken die een rol speelden in de politiek en het bedrijfsleven. Zo was de bouwondernemer Adrian Bredero (Ramstraat 25) tot

aan zijn dood in december 1947 lid van het kerkbestuur. De pastoor vereerde hem regelmatig met een bezoek, ook al volgde Bredero niet al zijn adviezen op. Diens zoon Arthur werd franciscaan en deed als 'priesterzoon' van de parochie met Pasen 1944 zijn eerste mis in de Heilig Hartkerk, een groot feest ondanks de steeds benarder wordende Duitse bezetting.

Overigens maakte oud-pastoor Jansen ook als bisschop nog geregeld visites bij deftigheden in de stad, die het interessant vonden te vertellen dat monseigneur op de thee was geweest. Uit de mededeling van zijn biografie dat aartsbisschop Jan de Jong aan deze gewoonte radicaal een einde maakte, mogen we concluderen dat zijn directe voorganger haar cultiveerde.⁴

Het patronale van de parochie in de kerktoeren, nog steeds zichtbaar.

Foto Maurice van Lieshout

Enige deftigheid gewenst

Toen Jansen als pastoor van de H. Hart en deken van de stad moest worden vervangen, regelde monseigneur zijn eigen opvolging door op Oudwijk Thomas Knuvelde (1882-1944) te benoemen, 'heerom' van de bekende literatuurhistoricus en latere Utrechtse eredoctoer Gerard Knuvelde. De nieuwe deken was een gedistingeerde figuur die leraar was geweest op het kleinseminarie Culemborg. Hij maakte niet alleen in de jaren dertig het hoogtepunt van de verzuiling en de kerkelijk-maatschappelijke netwerken mee, maar ook de zware oorlogsjaren. In die periode bestond er een geregeld en niet risicoloos contact met Maliebaan 40, het adres van de aartsbisschop. Het was een zwarte dag toen de bezetter begin 1943 de klokken uit de toren liet takelen om die om te laten smelten tot munitie. Pas in 1949 werden ze door nieuwe vervangen.

Deken Knuvelde was een man die de deugd van *urbanitas* (welgemanierdheid) eer aandeed en ook de kapelaans aan de Heilig Hart waren lieden die zich door goede omgangsvormen wel enigszins onderscheidden van het overige Utrechtse klerikale personeel. Op Oudwijk was een zekere deftigheid gewenst. Voorbeelden zijn, in chronologische volgorde: de kapelaans P.A. Nierman (1929-1943), zoon van gerespecteerde middenstanders in Hilversum en later bisschop van Groningen, Thomas van Rijckevorsel (1943-1953), die van adel was, en de intelligente, wat pedante Ben Rohling (1949-1961). Er was aan de parochie nu eens één kapelaan verbonden, dan weer waren het er twee.

Uit de *Kerklijst* van de stadsparochies valt op te maken dat in de H. Hartkerk de toen gangbare overvolle agenda keurig werd afgewerkt. Op zondag heilige missen om 7 en 9 uur en 10.30 uur de hoogmis, in de week heilige missen om 7, 8 en 9 uur. Biecht horen, lof, lijdensmeditaties, alles had zijn uur, en geregeld was er ook een 'schaalcollecte voor onze kerk. Deze dient tot aflossing van schuld en betaling van rente (zeer bijzonder aanbevolen)'. Jansen was weliswaar voortvarend begonnen, maar nog niet alle betalingen waren voldaan, een situatie die bij nieuwe kerken niet ongewoon was.

Jaarvergadering met Oliemaal

De pastorie van de deken was het kerkelijk middelpunt van de stad, meer dan het 'paleis' van de bisschop, dat over het hele diocees ging. Zo behoorde het tot de jaarlijkse verplichte figuren dat de pastoors van het dekenaat -

in Utrecht waren dat er 22 (toen nog zonder Kanaleneiland en Overvecht, maar met De Bilt en Bilthoven) - op de derde dinsdag na Pasen in de pastorie van de deken vergaderden. Op deze zogenaamde *Congregatio pastorum* voldeden de deelnemers hun financiële afdrachten, leverden ze de cijfers van de parochiestatistiek in en bespraken zo nodig interparochiële problemen. Ter afsluiting volgde het *Oliemaal*, zo genoemd naar de heilige oliën voor doop en ziekenzalving die enkele weken eerder, op Witte Donderdag, door de bisschop waren gewijd en vervolgens vanuit de pastorie van de deken over de parochies van zijn district waren verdeeld. Bijzonderheid van het Oliemaal op Oudwijk was dat ook de aartsbisschop met zijn vicaris-generaal en de beide bisdom-secretarissen eraan deelnamen. Een uitgezochte gelegenheid dus voor de pastoors van de stad om zaken te doen.

De 'zomerdeken'

Na het plotseling overlijden van Thomas Knuvelde op 25 januari 1944 werd pastoor Guus Wiegerink benoemd tot deken van Utrecht, wat hij tot 1963 zou blijven. Hij was onder andere in Bussum bouwpastoor geweest van een H. Hartkerk, die ter plaatse 'het Heilig Hart van Wiegerink' werd genoemd. Eind 1943 'promoveerde' hij tot pastoor van de Eusebius in Arnhem, maar slechts luttele weken later verhuisde hij ('Zonder inspraak', zei hij er altijd trots bij) naar Oudwijk. Aartsbisschop De Jong, befaamd om zijn goudeerlijke inborst, zei later tegen hem: 'Als ik geweten had dat deken Knuvelde dood zou gaan, had ik u niet eerst in Arnhem

benoemd.' Overigens viel de benoeming van de nieuwe deken in een periode van kerkelijke hoogconjunctuur. Hij kon vaststellen dat, om met zijn eigen woorden te spreken, 'gedurende de bezettingstijd het bijwonen der H.Mis voorbeeldig was', wat hij vooral in kwantitatieve zin bedoelde. Nood leerde kennelijk bidden.

Wiegerink, door collega's om zijn kleine en breekbare gestalte wel 'de zomerdeken' genoemd, toonde zich wat toegankelijker dan zijn voorganger en was verder een conservatieve klerikale heer zonder opmerkelijke organisatorische kwaliteiten. Die eigenschappen vielen eigenlijk niemand speciaal op, omdat hij op tijd vertrok, dat wil zeggen: voor de vernieuwingsstorm in de rooms-katholieke kerk voluit losbarstte.⁵

Deken Wiegerink was bescheiden genoeg om zijn beperkingen in te zien en ruiterlijk toe te geven. Op het gedachtenisprentje bij zijn 40-jarig priesterfeest vroeg hij nederig vergiffenis, na eerst uit de nieuwtestamentische brief van Jakobus te hebben geciteerd: 'Allen toch struikelen wij op vele punten.' (Jak. 3, 2).

Als hoofd van de huishouding was de pastoor-deken een gastvrij en joviaal man, zij het met feodale trekjes. Zo kwamen de huishoudster en het tweede meisje slechts bij hoge uitzondering in zijn kamer, waar ze altijd moesten blijven staan. Zoals op veel pastorieën was ook hier aan de lamp een belletje bevestigd waarmee de pastoor een gediensstige kon opcommanderen, bijvoorbeeld om de overgordijnen te sluiten: dat hield de wind eronder. Het waren de herenmanieren uit het verleden,

Pastoor Thomas Knuvelder poseert in de tuin van de pastorie tussen pater Stokman (in franciscaans habijt) en kapelaan P.A. Nierman, die in 1943 zou vertrekken.

Foto privé-collectie

die in dit specifieke geval niet veel zullen hebben afgeweken van die van de gezeten burgers in de directe omgeving.

De beide keren dat een Utrechtse aartsbisschop kardinaal werd, in 1946 (De Jong) en in 1960 (Alfrink), organiseerde de deken van Utrecht de huldiging. Toen op 28 februari 1946 in de vroege avond een feestelijke optocht met veel vlaggen en fakkels langs het huis van de aartsbisschop trok, was de parochie Oudwijk present met een wagen waarop 'De vuurtoren van Ameland' werd meegevoerd, symbool van de beginselvaste richtlijnen die kardinaal De Jong, afkomstig van dat eiland, de katholieke gemeenschap, en haar niet alleen, tijdens de oorlogsjaren gegeven had.

Politieke broedplaats

Behalve pastoraal trefpunt was de pastorie van Oudwijk in en na de oorlog ook een politieke broedplaats. Dat kwam door

nog een andere inwonende priester buiten de deken en zijn kapelaan(s), de invloedrijke franciscaan en ideoloog van de Katholieke Volkspartij (KVP), magister (van Leuven) Siegfried Stokman.⁶

Hij hielp na de oorlog de katholieke vakbeweging heroprichten, nadat hij gedurende de laatste maanden van de bezetting als lid van het College van Vertrouwensmannen van de Nederlandse regering de maatregelen voor de naoorlogse periode mee had voorbereid. Tijdens de oorlog verzamelde hij de documentatie voor zijn boek *Het verzet van de Nederlandsche Bisschoppen tegen nationaal-socialisme en Duitse tirannie* dat de Utrechtse uitgeverij Het Spectrum al in het bevrijdingsjaar 1945 op de markt bracht.

In 1946 werd Stokman lid van de Tweede Kamerfractie van de KVP en als zodanig voorstander van samenwerking met de Partij van

*Pater J.G. Stokman in
1956 op het hoogtepunt
van zijn invloed
Foto Katholieke Documen-
tatie Centrum / Katholiek
Leven in Beeld*

de Arbeid, de rooms-rode coalitie die zo'n belangrijke rol heeft gespeeld in de periode van wederopbouw na 1945.

Pater Stokman vond dat zijn politieke besognes moeilijk te verenigen waren met het leven in een gemeenschap van minderbroeders en daarom vroeg hij onderdak in de pastorie van Oudwijk. Daar vond hij precies de thuisbasis die hij nodig had. Stokman en Wiegerink werden goede vrienden en de sociaal ingestelde en vooruitstrevende *Sieg*, voor grappenmakers *Stokfried*, gebruikte meer dan eens de pastorie van de H. Hart voor vergaderingen van het Centrum voor Staatskundige Vorming, de politieke denktank van de KVP, waarvan hij vice-voorzitter was. Ook werd het adres Oudwijk 21 wel benut als onopvallende ontmoetingsplaats van katholieke (in)formateurs, om kandidaat-ministers te polsen of overleg te plegen met partijgenoten.

De zaterdagavondclub

Kerk en wereld ontmoetten elkaar wekelijks in de zogenaamde 'zaterdagavondclub', die zes of zeven leden telde: deken Wiegerink, zijn kapelaan(s) en pater Stokman, en vervolgens vicaris-generaal J. Geerdinck en de beide bisdomsecretarissen. Gekaart werd daar niet, hoewel dat in klerikale clubs, zelfs op de Maliebaan, vast gebruik was, gediscussieerd des te meer. Vooral Stokman en Geerdinck voerden het woord. Zij konden de lopende zaken, kerkelijke zowel als politieke, met grote kennis van zaken en personen inbrengen. Het kan niet anders of de meningen tussen beiden botsten nogal eens, want Geerdinck was de invloedrijke vormgever van het naoorlogse restauratiebeleid dat kardinaal De Jong voerde, met de overige bisschoppen van Nederland in zijn spoor. Stokman had veel meer feeling voor de nieuwe ontwikkelingen die zich al in de jaren vijftig aankondigden.

Een nieuwe kapelaan die op Oudwijk werd benoemd, kreeg direct te verstaan dat hij van het besprokene op de zaterdagavondclub niets naar buiten mocht brengen, zodat de aanwezigen in volle vrijheid konden brainstormen. Voor sigaren en een goed glas wijn zorgden de beide gastheren. Dat waren afwisselend Wiegerink en Geerdinck, beiden afkomstig uit Groenlo, maar van verschillende generaties. Locaties: de pastorie van Oudwijk en het huis van Geerdinck, Wilhelminapark 23. In de pastorie had koster Kees van Kuijk de paraliturgische taak om de flessen wijn uit de kelder te halen, zodat ze in alle rust in de zitkamer van de deken konden chambreren.⁷

Het doek valt

Na het vertrek van Wiegerink vonden er in het leven aan de pastorie ingrijpende wijzigingen plaats. Zijn opvolger Gerard Harmelink was de laatste pastoor van Oudwijk, die tevens deken van de stad was (1964-1976). Stokman was al naar Vleuten verhuisd en kapelaans waren niet langer meer leverbaar. Het pastoraat in de stad moest drastisch worden ingekrompen en gereorganiseerd. Dankzij de deken kwam een Pastorale Raad Utrecht (PRU) tot stand waarin ook 'leken' konden meepraten. Harmelink, zelf een evenwichtig man met een uitgesproken gevoel voor humor, maakte ook de binnenkerkelijke spanningen volop mee. Zorgelijk noteerde hij in 1972 in het *Registrum Memoriale*: 'De polarisatie neemt toe. Conservatieven en progressieven verhardden hun standpunten. Ook binnen de parochie is dit merkbaar.'

In 1981 kwam er een samenwerkingsverband tot stand van de drie parochies in Utrecht-Oost: Aloysius, H. Hart en O.L. Vrouw Tenhemelopneming. Pastoor Henk van Doorn (1938) werd hoofdverantwoordelijke voor de drie parochies, bestaand uit een slinkende groep vergrijzende kerkgangers.⁸ In mei 1989 werd nog het 60-jarig bestaan van de H. Hartparochie gevierd. Drie jaar later, in 1992, viel het doek en werd het gebouw voorgoed aan de eredienst onttrokken. Op 13 september van dat jaar vond de laatste eucharistieviering plaats. Het Heilig Hart van Jansen had opgehouden te slaan. Het appartementencomplex *Rosariumhof* dat in kerk en pastorie werd ondergebracht liet het exterieur, af-

gezien van enkele aanbouwsels, onaangetast. Evenals het Heilig Hartbeeld dat nog steeds zijn torenpositie inneemt. Het schijnt zelfs dat de bewoners van het appartementencomplex in de voormalige kerk de grootste van de drie luidklokken uit 1949, de *Maria*, terug willen. Dit onder het motto: 'Laat de Heilig Hartkerk weer klinken!'⁹

Dr. Ton H.M. van Schaik is historicus, publicist en oud-redacteur van Oud-Utrecht.

Deken Wiegerink bij zijn vijftigjarig priesterfeest, tevens zijn afscheid, in 1962. Hij werd bij die gelegenheid benoemd tot Huisprelaat van Z.H. de Paus. De katholieke krant Het Centrum, die deze foto afdruckte, noteerde in het bij-schrift: 'Een feestsigaar ontbrak natuurlijk niet.'

Foto Katholieke Documentatie Centrum / Katholiek Leven in Beeld

Noten

- 1 *Biografisch Woordenboek van Nederland 5* (Den Haag 2001) 231-233. Het archief van de H. Hartparochie bevindt zich, in weinig geordende staat, in het Pastoraal Centrum, Adriaan van Ostadelaan 4. Het citaat van de pastoor is ontleend aan diens eigenhandig geschreven *Geschiedenis van het ontstaan der H. Hartkerk*.
- 2 Frans van der Hulst en Josien de Jonge, *Hans Mengelberg sierkunstenaar* (Vianen 2002). Over de H. Hartkerk in Utrecht: 91-95.
- 3 De verering van het Heilig Hart bereikte in de jaren twintig van de vorige eeuw een hoogtepunt, zowel liturgisch als in de sfeer van de devotie. Denk aan het vieren van de 'Eerste Vrijdagen van de maand' en de verplichte 'Oefening van Eerher-

stel' op het H. Hartfeest. Er werd naar gestreefd dat in elk katholiek gezin de 'intronisatie' van een H. Hartbeeld zou plaatsvinden.

- 4 H.W.F. Aukes, *Kardinaal De Jong* (Utrecht/Antwerpen 1956) 228. Over de Bredero's: B.van Santen, 'Bredero's bouwbedrijf, 1921-1947', in: *Bredero's Bouwbedrijf* (Amsterdam 2005) 15-58.
- 5 Zie *Analecta Aartsbisdom Utrecht* 44 (1971) 493-498.
- 6 Over pater Siegfried (J.G.) Stokman o.a.: J.A. Bornewasser, *Katholieke Volkspartij 1945-1980. Band I* (Nijmegen 1995) passim; *Biografisch Woordenboek van Nederland* (Amsterdam 1985) 539-541.
- 7 Bijzonderheden over het leven op de pastorie van Oudwijk: B.P.F. Rohling, *Leven om Laurens. Bouw en opbouw van een kerk in Bilthoven* (Bilthoven 1991) 9-11. - De klerikale 'zaterdagavondclub'

bestaat overigens nog steeds. Het niveau ervan is gehandhaafd, de samenstelling uiteraard volledig gewijzigd.

- 8 1907-1987. *Aloysiusparochie Utrecht* (Utrecht 1987) 50. Bij het 40-jarig bestaan van de parochie in 1969 schreef Gemeentearchivaris Eduard Struick een brochure *40 Jaar Oudwijk* (z.pl. z.j.) Overigens was ook Rijksarchivaris Mari van Buijtenen parochiaan van 'de Heilig Hart'. De heren, die niet in alles accordeerden, woonden op een steenworp afstand van elkaar aan de Stolberglaan.
- 9 In mei 2006 werd een brochure met die titel uitgegeven door de Vereniging van Eigenaren van het appartementencomplex in de voormalige kerk. Het hele project van terugplaatsing van een slag- en luidklok in de toren en de revisie van het oude uurwerk wordt daarin begroot op bijna 33.000 euro.

‘De gemeente Utrecht heeft nogal eens foute beslissingen genomen’

Gesprekken met dr Albert van Hulzen (1905-2006)

Van Hulzen met zijn vader en moeder in de woonkamer, ca. 1922.
Collectie auteur

Vorig jaar overleed na een lang leven, dat voor een groot deel was gewijd aan de Utrechtse geschiedenis, Dr Albert (Ap) van Hulzen. Rob Hufen sprak een aantal keren met hem over zijn persoonlijke historie. Dat viel niet altijd mee, want Van Hulzen maakte voortdurend uitstapjes naar de vaderlandse geschiedenis. Een selectie uit gesprekken met een bijzonder mens en een leraar bij uitstek.

ROB HUFEN

Van Hulzen is bij talloze Utrechters bekend als een echte verteller. Dat had hij niet van een vreemde. ‘Mijn vader, Anthonie Lubbertus, werd onderwijzer in Boskoop en neerlandicus. Mijn moeder, Maria van de Beek, was een échte Utrechtse en is geboren boven de kruidenierszaak van haar vader in de Weistraat (thans

Mgr. van de Weteringstraat). Mijn moeder vertelde veel verhalen, zoals over een zekere Dolman, die in de Weistraat te pletter viel toen hij in aangeschoten toestand uit zijn varende luchtballoon stapte. Ze zei wel eens aftelrijmpjes op en leerde mij straatdeuntjes, ook als er woorden als “smeelap” en “pispot”, in voor-

kwamen. Als het voor mijn oren té erg was, zei ze dat ze de rest van de tekst was vergeten.’

Afstand van de kerk

Zoals nog zo veel mensen aan het begin van de 20e eeuw groeide Van Hulzen op in een protestants gezin, maar wel een gezin dat wars was van hokjesgeest. Vooral zijn moeder heeft hem (hij was enig kind) sterk beïnvloed. Waarschijnlijk had hij zijn eigen vrijzinnigheid van haar. ‘Mijn ouders waren gereformeerd, maar niet erg fanatiek. Mijn moeder maakte wel eens een grapje dat ze eigenlijk katholiek was, omdat ze Maria heette en bovendien op 15 augustus, Maria-Hemelvaart, geboren was. Bij de familie van mijn moeder waren de kleine personen met donker haar kerkelijk en de lange met blond haar niet.’ Was Van Hulzen, lang van gestalte en enigszins blond, óók niet-kerkelijk? ‘Ik was door de doop lid. Ongeveer aan het eind van mijn studentenperiode verzochten enkele ouderlingen mij belijdend lid te worden. Ik besloot afstand te nemen van iedere kerkelijke oriëntatie. Ik liet hen niets horen en “onttrok mij aan het toezicht van de Kerk.” Mijn ouders hebben zich nimmer teleurgesteld uitgelaten over mijn keuze, alsof ze er geen mening over hadden. Mijn moeder zei wél dat ik niet moest huichelen.’ Was Van Hulzen wél religieus? ‘Ik heb daarover geen duidelijk te omschrijven gevoelens. Het is toch een mysterie, waar we niets over weten.’

‘Geschiedenis is leuk’

‘Mijn vader werd in 1914 hoofd van de, nieuwgebouwde, lagere Julianaschool aan de Amster-

damsestraatweg te Utrecht. We gingen ernaast in een samengevoegde boven- en benedenwoning wonen. Ik was 9 jaar oud en vond het fantastisch dat we buiten gingen wonen. De hele omgeving daar, even voorbij Ondiep, was heel landelijk en we konden er heerlijk graven en in de sloten salamanders vangen. Ik zag daarbij regelmatig kudde koeien, vanaf de veemarkt voor ons huis langs, naar het abat-toir gedreven worden. Ik kwam bij mijn vader in de klas. Ik vond dat helemaal niet vervelend. Hij was in sommige zaken streng en hij was precies van aard. Ik vind mijzelf slordig, maar niet in mijn werk. Mijn vader ergerde zich weleens aan mij, vooral aan mijn handschrift. Ik had al snel een typemachine, die kreeg ik van mijn ouders in verband met mijn promotie. Vader gaf, naast zijn taak op de Julianaschool, les op de Rijkskweekschool aan de hoofdakte-studenten. Hij heeft verschillende boekjes gepubliceerd en werkte mee aan enkele protestantse tijdschriften. Hij heeft met zijn vriend, de kinderboekenschrijver W.G. van de Hulst, een taalmethode voor het lager onderwijs geschreven.

'In 1918 ging ik naar het Christelijk Gymnasium aan het Janskerkhof 15, hoek Boothstraat. Ik had daar les in oude talen van de heer Hengeveld, die zich onderscheidde door de beeldende manier waarop hij bij de leerlingen een grote liefde voor de schoonheid van Latijn en Grieks bijbracht, onder andere door verwijzing naar de oude geschiedenis.'

Na het Gymnasium ging Van Hulzen naar de universiteit. 'Ik studeerde in Utrecht geschiedenis en bij professor C.G.N. de

Voors Nederlands. Bij Oppermann heb ik het tentamen middeleeuwse geschiedenis gedaan. Hij was wel nuttig voor het meer wetenschappelijk onderzoek, zoals van oorkonden of bronnen. Hij las op college van papier en ook nog met een Duits accent; de anderen spraken. Daarbij was Oppermann stokdoof, wat erg lastig was met colleges en bij het examineren. Tijdens tentamens moest je je antwoorden in een enorme hoorn brullen, die hij aan zijn oor hield.'

'Ik promoveerde in 1932 bij de historicus G.W. Kernkamp, een erg aardige man. Hij was zeer belangrijk voor mij. Hij was een van de weinigen die zó konden vertellen, dat je tot het eind geboeid bleef. Tijdens de tentamens bij hem begon hij zelf een verhaal over een willekeurig moment in de historie en zei dan plotseling: "gaat ú maar verder!". Dan interrompeerde hij alleen af en toe. Geschiedenis is leuk, omdat je heel vaak ziet, dat je moet relativiseren. Het is niet zwart/wit. Je moet in de

geschiedenis altijd rekening houden met geluid dat je niet hoort. Het "overstemde" geluid.'

De les van de Patriotten

'Ik was geen lid van een studentenvereniging, want ik ging liever met een vriend naar allerlei politieke vergaderingen, waar bijvoorbeeld Colijn sprak, of vergaderingen van de communisten of de NSB, want ik wilde van alle stromingen kennis nemen. Mussert was in Utrecht populair, omdat hij er als hoge Rijkswaterstaat-ambtenaar voor gezorgd had dat het Amsterdam-Rijnkanaal langs Utrecht werd aangelegd. Ik bezocht een NSB-vergadering, maar Mussert sprak heel anders dan ik verwacht had en gedroeg zich daarbij theateraal. Ik had het gevoel dat dat helemaal niet bij hem paste. De NSB was toen tegen het antisemitisme, het was stom dat ze dachten via de Duitsers aan de macht te komen.'

'Die mensen hadden van de verhouding tussen de Patriotten en

Klas 6 van de Julianaschool in 1917. Links de onderwijzer, Van Hulzens vader. Hij zelf schuin links daarvoor met grote strik. Collectie auteur

Van Hulzen als leraar aan
de Kweekschool, ca. 1965.

Collectie auteur

de Fransen moeten leren. Het bestuderen van de geschiedenis heeft het interessante gevolg dat je je in de gedachten van anderen hebt leren verplaatsen. Maar als je het land aan zo'n partij hebt, moet je die extra democratisch bejegenen. Het is dus niet voldoende dat je stommelingen toestaat ánders te denken dan jij, maar dat je begrijpt waaróm die anderen zo denken.'

Bijzonder aan Van Hulzen was dat hij trachtte om zijn leerlingen historische feiten te laten herleiden tot vragen over menselijke drijfveren en gedrag. 'De leerlingen moeten goed leren de gedachtegang van anderen te volgen. Ik heb het overigens altijd volkomen verkeerd gevonden als een geschiedenisleraar propaganda voor zijn eigen partij maakte en het is ook onsportief. Je weet als leraar meer van politieke partijen dan de leerlingen.' 'Ik heb in het begin van de oorlog, net als iedereen, een verklaring getekend dat ik geen jood was (de zogenaamde ariërvklaring, oktober 1940; RH). Dat beschouw ik achteraf als een grote fout. Op een gegeven moment werd aan de Rijkskweekschool waar ik werkte gestopt met lesgeven, omdat veel leraren het risico liepen opgepakt te worden om in Duitsland te werk te worden gesteld. Mannen jonger dan

40 moesten zich melden. Ik had daar dus de leeftijd voor. Toen is *Utrecht in de Patriottentijd* ontstaan (pas in 1966 uitgegeven). Ik heb toen in hoofdzaak op het archief aan de Drift gezeten.'

Hoe zat dat met die bezoeken? Van Hulzen had toch moeten stoppen met werken om niet opgepakt te worden? 'Ik ben er naar toe gegaan tot het moeilijk werd. In het archief werd gewaarschuwd als er een NSB'er zat. Ik bleef zoveel mogelijk thuis, maar behoefde niet onder te duiken. Kinderen kwamen waarschuwen als de Duitsers de wijk begonnen af te zetten.'

Utrechtse besognes

Omdat Van Hulzen zich zijn hele leven heeft beziggehouden met de Utrechtse geschiedenis, vroeg ik hem naar de theorie van Albert Delahaye (1915-1987) volgens wie de bisschoppelijke zetel van Wilibrord in Noord-Frankrijk gesitueerd moet worden. 'Daar geloof ik niets van. Ik ben eens in België met hem in discussie geweest. De Vlamingen voelden wel wat voor zijn theorieën en daarom las ik zijn boek *Holle boomstammen*. Ik vond dat een onsympathiek boek. Hij droeg het op aan zijn vrouw en kinderen en schreef dat ze "hartelijk om de tegenstanders van mijn theorie hebben gelachen" of iets dergelijks. In een

VPRO-uitzending maakte hij een onderwijzer, die er de gangbare theorie vertelde, belachelijk. Ik vind dat onsympathiek.'

'Ik heb hem ook eens opgebeld, omdat ik het met zijn stellingen niet eens was; ik wilde met hem daarover discussiëren. Hij zei tegen mij: "Als u die mening blijft aanhangen, zorg ik ervoor dat u op de mestvaalt van de historie belandt." Dat doe je niet, ook al heb je andere standpunten, je bejengt je tegenstander niet zo. Als je niet tegen kritiek kunt, moet je geen historicus worden.' Van Hulzen bracht jarenlang geregeld naar voren dat hij de collectie Utrechtse stadsgeschiedenis slecht gehuisvest vond. 'Kijk eens naar het Amsterdams Historisch Museum, daar kunnen ze het wél.' In 1981 deed hij in het *Maandblad Oud-Utrecht* het voorstel om, met een afsplitsing van het Centraal Museum, een 'Museum Trajectum' in het leegstaande Oudaen te vestigen. Vijftien jaar later herinnerde Van Hulzen in *Het Stadsblad* eraan dat het Stedelijk Museum van Utrecht in 1838 in enkele vertrekken op de tweede etage van het stadhuis gevestigd was. Sarcastisch zei hij: "Het stedelijk museum is nu nóg hoger opgeborgen, namelijk op de zolder van het Centraal Museum."

'Ik schreef wel artikelen in het blad van de Vereniging Oud-Utrecht en was een tijdje lid van de propagandacommissie. Ik vind die vereniging te elitair en niet toegankelijk genoeg voor gewone mensen. De gewone man heeft echt wel belangstelling, als je maar Nederlandse woorden gebruikt.'

Over de Utrechtse politiek was Van Hulzen niet mals. 'De ge-

meente Utrecht heeft nogal eens foute beslissingen genomen. Ze wilde de tuin van Kol, het huidige Julianapark, niet gratis hebben. De gemeentebestuurders vonden het te ver van de stad en ze dachten aan het onderhoud: "Wat moet je ermee?" Later hebben ze de tuin moeten kópen. Zo ging het herhaaldelijk met de meest gewone dingen. Er was een raadslid, de heer Bolhuis, die bij de verbreding van de Catharijnebrug voorstelde deze een paar meter breder te maken. Het college zei: "Utrecht is geen wereldstad, het is overbodig". Twintig jaar later moest er een tweede brug naast gelegd worden. Eerlijk gezegd is het ontzettend moeilijk vooruit te kijken, achteraf heb je altijd gelijk. Maar met de telefoon en de paardentram ging het wél precies hetzelfde.'

Van Hulzen ontving in 1987 de zilveren Utrechtse stadspenning: 'Ik waardeer deze erkenning van de stad bijzonder', zei hij, maar het veranderde niets aan zijn kritische opstelling. Hij vertelde er overigens wel bij van nature pessimistisch te zijn.

Hij wond zich niet alleen op over de Utrechtse politiek. 'Ik ben lid van de *Vereniging Zannekin* een Vlaamse vereniging die uitwisseling van het Nederlandse cultuurgoed tussen België, Nederland en Frans-Vlaanderen beoogt.' (Zannekin was de leider van de Vlaamse opstand). 'Ik ben ook lid van *Noord-Zuid*, een college van curatoren dat geld beschikbaar stelt ter bevordering van de Vlaamse cultuur, ook in Noord-Frankrijk. Tegenwoordig zijn het Frans-Vlaamingen die de beweging voortzetten en er wordt steeds meer Nederlands gesproken. Vlamingen komen uitdrukkelijk op voor

het totale Nederlandse taalgoed, terwijl ónze ambtenaren zich van het Engels bedienen, dat is toch merkwaardig. In de onafwendbare Verenigde Staten van Europa heeft het Nederlandse volk de taak ervoor te zorgen dat de eigen taal en cultuur behouden blijven.' Hij ontving in 1976 van de Belgische Minister van Nederlandse Cultuur een bronzen penning, voor zijn ijveren voor de Nederlandse cultuur in Nederland, België en Noord-Frankrijk. Erflater Van Hulzen heeft zijn boekenbezit en papieren nagelaten aan een nieuw opgerichte faculteit geschiedenis van de Universiteit van Antwerpen.

'Geestelijk bezig blijven'

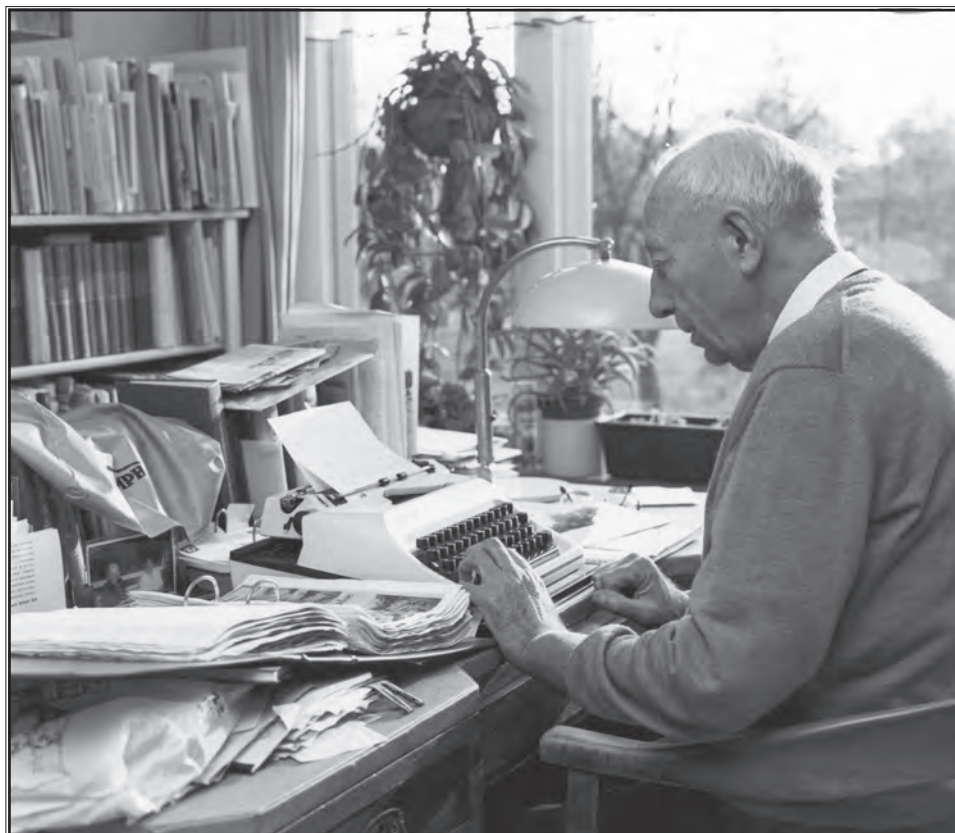
Van Hulzen heeft zijn leven gewijd aan schrijven en doceren. Hij trouwde pas op hoge leeftijd met mevrouw Giny (Regina) Mensink (1925-1991). Zij had niet zijn grote belangstelling voor geschiedenis. 'Gelijke belangstelling is geen voorwaarde voor een huwelijk. Je kunt, met respect voor elkaars bezigheden, elkaar aanvullen en

stimuleren. We waren vijf jaar gehuwd. Oud worden is, behalve een kwestie van erfelijkheid, ook een zaak van geestelijk bezig blijven en dat je met anderen in contact blijft. Ga je duimen zitten draaien, dan ben je weg! Mijn moeder is in 1952 overleden, mijn vader vele jaren later. Hij werd in de tachtig'.

Tijdens mijn gesprekken met hem zei hij nogal eens: 'Succes met de necrologie van Van Hulzen maar ik hoop dat u hem nog even niet nodig hebt.' Zijn laatste aantekeningen gingen over de oorspronkelijke betekenis van 'over de schreef gaan'. Het is symbolisch dat Dr. A. van Hulzen dit noteerde, kort voor hij de 'schreef' tussen leven en dood overging.

Rob Hufen Hzn (1948) is langdurig werkzaam in de sociale huisvesting. Hij publiceerde sinds 1991 over historische onderwerpen in enkele periodieken en jaarboeken. In 2002 verscheen de tweede druk van *Tuindorp, een bedrijvige gemeenschap in de twintigste eeuw* (uitgeverij De Plantage).

*Van Hulzen in zijn werkkamer, 1986
HUA, Collectie Beeldmateriaal*

Alexander Mollinger (1836-1867), 'The Lord of Space'

De familie Mollinger door Louis Mollinger (1825 B 1860), 1856, olieverf op doek, 102,3 x 118,7 cm, Centraal Museum Utrecht, inv.nr. 25846. Alexander toont zijn tekenwerk aan vader en moeder Mollinger, omringd door broers en zusters. Broer Louis, portretschilder en eveneens lid van Kunstliefde, zit in het midden en kijkt uit het schilderij.

Hij gold als een 'landschapschilder van verdienste; soms met een elegante innigheid'.¹ Hij was een begaafd aquarellist en hij legde de Schotse markt open voor Nederlandse schilders van landschappen. Alexander Mollingers carrière bleef echter door een vroegtijdige dood beperkt. Eerste van vier portretten van kunstenaars die lid waren van het Genootschap Kunstliefde.

48

RUDO DEN HARTOG

Maandagavond 5 november 1858. Het Utrechtse Schilders- en Teekengenootschap Kunstliefde neemt een bekende Nederlander aan als 'kunstlievend lid': dominee Nicolaas Beets.² Diezelfde avond wordt ook de jonge land-

schapschilder Alexander Mollinger door middel van de boonstemming (een ballotagesysteem met witte en zwarte boontjes) als 'werkend lid' geïnstalleerd. Beets heeft al een gevestigde naam, Mollinger staat op dat

moment aan het begin van zijn carrière. Hij was overigens al eenmaal eerder voor het Genootschap gevraagd, in 1856, vlak voordat hij naar Brussel zou afreizen om in de leer te gaan bij de aldaar wonende Haagse School schilder Willem Roelofs.³

Mollingers broer Louis, in Utrecht werkzaam als portret- en genreschilder en lid van Kunstliefde, schreef op 7 mei 1856 aan het bestuur: 'Ik ontvang daar juist een brief van mijn broeder uit Brussel, die mij verzoekt, om uit zijn naam te bedanken voor zijn lidmaatschap van het genootschap Kunstliefde, daar hij niet weet hoelang zijne absentie zal wezen, maar toch zeker een goed jaar zal duren, en hij er dus bijgevolg zo lang niet van zal kunnen profiteren.'

Landschapsschilder

Het zal dus pas in 1858 zijn geweest, voordat Alexander werkelijk tot Kunstliefde toetrad. Hij heeft dan voor zichzelf een duidelijke richting bepaald, ook al om zijn broer niet voor de voeten te lopen: hij wordt landschapsschilder. Kunstliefde was voor hem - en voor vele anderen - een onontbeerlijk medium om verder te komen. Niet alleen kon hij daardoor deelnemen aan de *Tentoonstellingen van levende meesters* maar ook mocht hij werk inleveren voor de *Kunstbeschouwingen*, besloten bijeenkomsten waarop tekeningen, aquarellen en etsen werden bezichtigd, becommentarieerd en - liever nog - verkocht. Geen schilderijen dus, uit praktische overwegingen, omdat de portefeuilles per trein, diligence of trekschuit naar zustergenootschappen verzonden moesten kunnen worden. Elk jaar stuurde Kunstliefde zijn portefeuille naar gemiddeld zes plaatsen, niet alleen grote steden, ook naar bijvoorbeeld Delden, Hoorn, Kampen, Lochem, Schagen en Zutphen. Het genootschap genoot hierdoor landelijke bekendheid en voor de deelnemers was het een geschikte methode om een naam op te bouwen en op een nette manier je werk aan de man te brengen.

Dit laatste verliep overigens niet altijd even succesvol. Zo schreef de secretaris van het Haagse Pulchri in maart 1867 aan zijn collega van Kunstliefde: 'Het kunstminnend publiek of liever het kunstkoopend publiek onzer geliefde residentie is bij uitnemendheid traag opgekomen, zoodat ik met alle moeite en krachtsinspanning, ribbestooten enz. niets heb kunnen bemerken als een bod

op de Mollinger nr. 43 *Landschap* van vijftientig gulden. Ik heb de rekening erbij gevoegd, niet wetende of hetzelve door den gevierden kunstenaar zal worden aangenomen.'

Godard Alexander Gerrit Philip Mollinger (1836 - 1867) werd op 8 maart 1836 geboren in de Korte Nieuwstraat te Utrecht als zoon van infanterieofficier Louis Mollinger en Grietje Zegers, dochter van een marineofficier uit Den Helder. Hij was het elfde kind van het echtpaar.

Na een succesvolle opleiding aan de Utrechtse Teekenschool en een stage van twee jaar bij Willem Roelofs, ontwikkelde Mollinger zich tot een bekwaam landschapsschilder en aquarellist.

Mollinger heeft geen bijzonder omvangrijk oeuvre nagelaten, maar speelde in zijn tijd een rol van betekenis binnen de ontwikkeling van de landschapsschilderkunst. 'Veelbelovend', werd hij genoemd, 'petit-maitre', 'The Lord of Space'. Roelofs' *élève* zou wellicht zijn leermeester overvleugeld kunnen hebben als de toring, volksziekte nummer één in die tijd, geen eind aan zijn korte carrière had gemaakt.

Het voorbeeld van Barbizon

Mollinger stond als kunstenaar op het grensvlak tussen romantiek en realisme. Aan een vrijere stijl, zoals zijn leermeester Roelofs en zijn iets latere medeleerling Paul Gabriël, is hij niet toegekomen. In Brussel maakte Mollinger kennis met de vernieuwende landschapsstijl van de Barbizonschilders. Zijn favorieten waren Troyon, Daubigny en Millet. Maar anders dan Roelofs, wie het primair om het landschap ging en die zich sterk tot Dau-

bigny en Rousseau voelde aangetrokken, trok Mollinger meer naar de kant van Millet, die de (werkende) mens centraal stelde. Wat in Mollingers werk opvalt, is zijn aparte behandeling van figuren in het landschap en het maatschappelijk engagement dat daaruit spreekt. 'Zijne figuren waren niet zelden meer dan enkel stoffage van het landschap, drukten meestal een sujet uit en waren altijd geestig en oorspronkelijk', schrijft de gezaghebbende *Kunstkronijk* in 1868.

Zijn collega en vriend Jozef Israëls zou later bij de begrafenis van "Molletje", zoals hij hem graag noemde, hem als volgt beschrijven: 'Hij was eigenlijk geen landschapsschilder, ook geen figuurschilder, maar men kan zeggen dat hij een eigen genre had gevonden, dat zijne kunststukken zeer karakteristiek deed zijn.'

Een cruciale rol speelde Mollinger begin jaren zestig bij het openleggen van de Schotse markt. Hij bleek geliefd onder Schotse verzamelaars vanwege zijn vernieuwende invloed op de ingedutte landschapsschilderkunst aldaar, en hij wist zo - zonder het land overigens ooit bezocht te hebben - de weg te bereiden voor kunstenaars als Roelofs, Israëls, Artz, Bosboom, Maris en andere Haagse Schoolcoryfeeën. Zijn leerling George Reid, die in 1866 twee maanden in Utrecht doorbracht, geldt als bruggenhoofd tussen de jonge Schotse generatie en de Hollandse schilders die vanaf 1860 naam maakten.⁴ De Haagse School als exportartikel. Jan Knoef beschrijft in zijn *Van Romantiek tot Realisme* de populariteit van Mollinger in Schotland als volgt: 'het pleit voor zijn kwaliteiten, dat de overzeesche

Landschap aan het Zwarte Water nabij Utrecht, 1865, olieverf op doek, 28 x 58 cm. Particuliere collectie. Dit frisse, typisch Hollandse schilderij verkocht Mollinger in september 1865 in Londen door tussenkomst van de Nederlandse verzamelaar L. van Kakerken. Na enige omzwervingen is het schilderij sinds 1997 terug op Nederlandse bodem.

verzamelaars, die de voortbrengselen der Haagsche school eveneens zoo vroegtijdig apprecieerden, zich in niet onbeduidend getal het bezit van zijn werken verzekerden.’

Opmerkelijk coloriet

Buitenlid van de *Société belge des Aquarellistes*, lid van *Kunstliefde*, buitenlid van *Arti et Amicitiae*, verschillende keren met prijzen beloond: Mollinger had in de jaren zestig van de 19e eeuw een gevestigde naam. Op zijn best was de Utrechter als aquarellist. Hij beheerste het vak tot in de finesses en paart een opmerkelijk coloriet aan een sterk gevoel voor compositie.

Maar ook veel van zijn schilderijen, zoals *Meerkerk na den regen*, *Het stoppen van een versch*

pijpje, *De Melkdraagsters* zijn van een kwaliteit waarmee Mollinger zich van een blijvende plaats onder de 19e-eeuwse realisten verzekerd weet.

Ook de pers in zijn eigen tijd herkende zijn talent: ‘“De schapen van Zweeloo” van A. Mollinger, zoowel als zijne beide kleine landschappen, geven elk in hun genre wederom het bewijs, dat zijn diep gevoel en juiste opvatting van de natuur hem steeds algemeen bijval zullen doen ondervinden’, schrijft het *Provinciaal Utrechtsch Dagblad* naar aanleiding van de voorjaarestentoonstelling van *Kunstliefde* in 1865. Binnen *Kunstliefde* vervulde Mollinger geen andere functie dan ‘steller van het gekleed model’. Samen met twee collega’s bepaalde hij in welke houding en in welke kleding een model tijdens de wekelijkse tekenoefeningen getekend moest worden (het genootschap beschikte over een hele ‘garderobe’, van ridder tot muzelman).

Daarnaast was Alexander één van de drijvende krachten achter de oprichting van het *Museum Kunstliefde*. Hij stond voor het museum uit eigen bezit een anoniem 17e-eeuws schilderij af, getiteld *Portret van een meisje*.⁵ Vanaf 1947 hing dit schilderij als bruikleen in het Gewestelijk Arbeidsbureau te Utrecht; later keerde het weer terug in de collectie van het Centraal Museum. Ook schonk hij het schilderij *Flesschen spoelen* van zijn broer Louis aan het museum, samen met een landschap van hemzelf. In augustus 1867, vlak voor zijn dood, maakte hij een eigen schilderij met een Italiaanse voorstelling aan *Kunstliefde*.⁶

Zwakke gezondheid

Zijn gezondheid liet het vanaf 1865 afweten. Het vermoeden dat hij aan tbc leed werd dat jaar bevestigd en hij besloot te gaan kuren in het zuiden. Hij reisde via Wiesbaden naar Menton om daar de winter door te brengen,

kwam in het voorjaar weer terug en vertrok in oktober 1866 nogmaals naar mediterrane streken. Hij bleef die keer niet alleen in Menton, maar reisde ook naar Pisa en Florence. In juni 1867 was hij weer in Utrecht, maar beleefde een slechte zomer.

Op 13 september zakte hij in elkaar aan de Maliesingel, waar de familie woonde. Hij wist nog aan te bellen, zijn zusters sleepten hem naar binnen en legden hem op bed. Er werd snel een militair arts uit de Willemskazerne gehaald, maar tevergeefs. Zonder bij kennis te zijn geweest, blies Mollinger de laatste adem uit.

Mollingers populariteit onder collega's van Kunstliefde en andere schildersgenootschappen leidde tot een inzamelingsactie voor zijn grafmonument dat tot vandaag de dag de begraafplaats Soestbergen siert. 'DOOR VRIENDEN EN VEREERDERS GEWIJD' staat er op de sokkel, bekroond met een afgeknotte zuil.⁷ Er werd zoveel geld ingezameld, dat Kunstliefde van het overschot een *Mollingerfonds* oprichtte, bedoeld voor aankopen voor het museum, in de overtuiging dat zulks geheel in overeenstemming was met de wens van de overledene.

'Op een en dertigjarigen leeftijd zooveel sympathieën verwekt te hebben, zooveel schoone werken te hebben voortgebracht, het is wel een bewijs van eene rijk begaafde natuur', noteert Carel Vosmaer in zijn necrologie in *De Nederlandsche Spectator*.⁸

Rudo den Hartog (1942) heeft rechten gestudeerd aan de Universiteit Utrecht. Na een werkzaam leven bij (voornamelijk) de provincie Utrecht, werkt hij thans aan een biografie en oeuvrecatalogus van de landschapschilder Alexander Mollinger.

Hunebed, 1861, aquarel, 27,7 x 23 cm (Rijksprentenkabinet Amsterdam). Weergegeven is het hunebed te Tynaarlo. De heilige achtergrond, de roeken en de schaduwen versterken de mystieke atmosfeer die het prehistorische steengraf oproept.

Mollinger werkte in de zomer van 1861 in Drenthe, samen met Willem Roelofs.

Noten

- 1 Alb. Plasschaert, *Korte geschiedenis der Hollandsche Schilderkunst* (Amsterdam: Mij. voor Goede en Goedkoope lectuur, 1923)
- 2 Beets woonde in Utrecht en behoorde er als gevierd dominee-dichter tot de 'notabelen'. Bij die status hoorde ook het kunstlievend lidmaatschap van Kunstliefde.
- 3 Willem Roelofs (1822-1897), landschapschilder en amateur-entomoloog, vaak gezien als grondlegger van de Haagse School, erelid van Kunstliefde.
- 4 Sir George Reid (1841-1913), Schots lithograaf, landschapschilder en portrettist, President van de Royal Scottish Academy, protégé van kunsterzamelaar John F. White. Zie o.a.: John Morrison in *Jong Holland* 1992, nr.4.
- 5 Olieverf op doek, 111,5 x 90,5 cm. Omstreeks 1660-1670. Museum Kunstliefde, cat.1885, nr. 97. Centraal Museum, Inv.nr. 2350.
- 6 'Avondstond', olieverf op doek, 78 x 118 cm, geveild in 1920 bij de uitverkoop van de collectie van Kunstliefde voor f150,-.
- 7 Zie E. Maes, *Soestbergen, Utrechts aardse paradijs* (Utrecht: Spou 2006) 127-129.
- 8 *De Nederlandsche Spectator, tijdschrift voor kunst en letterkunde*, 12 oktober 1867.

Literatuursignalement

LENY JURRITSMA, HET UTRECHTS ARCHIEF

Rondom 't Sluisje en de Oude Sluis in 'Oud'-Nieuwegein: schetsen uit Jutphaas en Vreeswijk / Jonna Dommerholt [eindred. Gerard Veerkamp; foto's Piet Daalhuizen en Jaap Stevens]. Nieuwegein: Historische Kring Nieuwegein, 2006. 52 p. ISBN 9070325071; €12,50 (verkrijgbaar bij Boekhandel Manschot Nieuwegein of Museum Warsenhoeck Nieuwegein)
De geschiedenis van 't Sluisje in oud Jutphaas en de Oude Sluis in Vreeswijk met foto's uit het verleden en van de situatie ter plaatse nu.

Vergeten bunkers: forten in en om De Bilt en het Duitse 88e Legerkorps in De Bilt / J.C. Brugman; [fotobew. Rob Herber]. [z.p.], 2006. 146 p. €19,95 (verkrijgbaar bij boekhandels in De Bilt)
Overzicht van alle belangrijke bunkers en forten in en om de Bilt. Een belangrijk deel vormt de beschrijving van de geschiedenis van het Duitse 88e Armeekorps waarvan het hoofdkwartier was gevestigd in Bilthoven-Noord.

Beelden uit de Stichtse lustwarande / foto's Jurjen Drenth; tekst Catharina van Groningen. [Utrecht]: Provincie Utrecht, 2005. 72 p. ISBN 9072916077; €15,- (te bestellen via de website van de Provincie Utrecht)
Dit fotoboek brengt landschap, buitenplaatsen en gebouwen van De Stichtse Lustwarande in beeld, het gebied tussen De Bilt en Rhenen.

Eeuwig Viking: 100 jaar burgerroeivereniging in Utrecht / [onder red. van Frim Appeldoorn, Christiaan Hupkes en Chris van Winden; m.m.v. Bert Appeldoorn e.a.] Utrecht: URV Viking, [2006]. 228 p. ISBN 9090195084; €25,- (bij Viking of overmaken €28,- op giro 1736953 t.n.v. Chris van Winden, Utrecht)
Gedenkboek uitgegeven t.g.v. het 100-jarig bestaan van de Utrechtse Roeivereniging Viking. De geschiede-

nis van de roeivereniging in woord en beeld met in de bijlagen o.m. overzichten van nationale kampioenen, wisselbikers, besturen en boten.

Wandelen over de Bierkaai: bierhistorische gids van Utrecht / Kees Volkers. Zaltbommel: Aprilis, 2006. 180 p. Uitgegeven in opdracht van de Utrechtse Stichting voor Industrieel Erfgoed (USINE) ISBN 9059941659; €19,95
Bierhistorische gids van de stad Utrecht over de periode na 1600. De geschiedenis van de afzonderlijke brouwerijen wordt aan de hand van een wandeling langs de Oudegracht uiteengezet. Tevens besteedt de auteur aandacht aan de strijd tussen de brouwers onderling, de ondergang van de laatste brouwer in de 20e eeuw, maar ook aan de hernieuwde ervaring van de biercultuur.

Het landgoed Schoonoord te Zeist / Jan Hein Heimel [Zeist]: OSG Schoonoord, 2006. 60 p. ; €15,- (verkrijgbaar bij de Scholengemeenschap Schoonoord te Zeist of door €17,50 over te maken op giro 2956723 t.n.v. OSG Schoonoord te Zeist)
Uitgegeven t.g.v. 50 jaar openbaar onderwijs op landgoed Schoonoord in 2006. Aan de hand van foto's en kaarten wordt de geschiedenis van het landgoed verteld, waar in de loop der tijd een aantal scholen en onderzoeksinstituten gevestigd zijn. Bevat: Het landgoed Schoonoord in jaartallen (1566-2006).

Begraven in Rhenen: de geschiedenis van de laatste eer in Rhenen, Elst en Achterberg / Hans Blankestijn, Hens Dekker en Ben van Laar; [onder red. van Marco Diepenveen]. Uitgegeven in eigen beheer, 2006. 235 p.; €24,96 (verkrijgbaar bij de Bruna in Rhenen, drogisterij Pater in Elst en Boekhandel Van Kooten in Veenendaal)
De geschiedenis van begraven en be-

graafcultuur in Rhenen e.o. Tevens wordt de geschiedenis beschreven van de plaatselijke uitvaartondernemers waarbij in het bijzonder de firma Smit (ter gelegenheid van het 75-jarig bestaan) centraal staat.

Wieken, wind en weidevogels: molens in het Utrechtse landschap / [tekst Hendrike Geessink [e.a.]; red. Jaap Verschoor en Paul Vesters; beeldred. Ysbrand Brouwers [e.a.]; vert. in het Engels David Wray [e.a.]; foto's Siska Dijkstra-van der Beek [e.a.]. [z.p.]: Stichting Het Utrechts Landschap; Artists for Nature Foundation; De Bilt: PressArt, 2006. 184 p. ISBN 9081050913; €34,40 (te bestellen via de website van Het Utrechts Landschap)
Landschap, molens en natuur in de provincie Utrecht getekend en geschilderd door 21 binnen- en buitenlandse kunstenaars van de Artists for Nature Foundation. Bevat biografieën van de kunstenaars.

Hoochwoert en zo: de ontwikkeling van de Woerdense binnenstad / [C.M. van Dam; onder red. van G.E. Jansen]. Woerden: Gemeente Woerden, 2006. 156 p. ISBN 9080486426; €15,-
De geschiedenis van de binnenstad van Woerden met als eindpunt de ontwikkeling van het nieuwe winkel- en woongebied Hoochwoert. Het boek bevat interviews met authentieke binnenstadsbewoners en beschrijving van historische gebeurtenissen.

De bovenkant van Utrecht = Utrecht from the top / Karel Tomeï; [tekst Rob van der Poel]. Schiedam: Scriptum, [2006]. 238 p. Tekst in het Nederlands en Engels. Uitgegeven i.s.m. AD Nieuwsmedia. ISBN 9055944947; €19,50
Ruim 200 foto's vanuit de lucht van landschappen en plaatsen in de provincie Utrecht gemaakt door de fotograaf Karel Tomeï.

Agenda en berichten

Historisch Café

Op *vrijdag 13 april* spreekt Jef Halkes over de Utrechtse Van Baaren Stichting. Hij zal vertellen over de oprichters, de kunstcollectie en over de huidige doelstellingen.

Op *vrijdag 11 mei* is het de beurt aan Antoni Folkers, architect en voorzitter van de Stichting Vrienden van het Jongerius Complex. Hij spreekt over de plannen tot conservering en herbestemming van de 'droomvilla' annex bedrijfscomplex aan de Kanaalweg van de vooroorlogse succesvolle Utrechtse zakenman Jan Jongerius. Over de toekomst van het complex wordt onderhandeld tussen de Gemeente Utrecht en eigenaar het Ministerie van Defensie.

Een maand later, op *vrijdag 8 juni*, staat het Historisch Café ter gelegenheid van de opening van het Geldmuseum in het teken van Utrecht als muntstad. Historisch onderzoeker Janjaap Luijt vertelt over de verschillende locaties waar gedurende meer dan tien eeuwen munten werden geslagen.

Het historisch café vindt plaats in Het Zaaithuis van het Universiteitsmuseum, ingang via de Eligenstraat 37c (vanaf de Lange Nieuwstraat de zevende deur aan de rechterkant). Aanvang 17.00 uur, toegang gratis.

Bezoek Militair Luchtvaart Museum

Op *woensdag 25 april* zijn belangstellende leden van Oud-Utrecht van harte welkom voor een bezoek aan en rond-

leiding in het Militair Luchtvaart Museum in Soesterberg. Aanvang rond 14.30 uur. De toegang is gratis. Bereikbaarheid: met de auto de A28 richting Amersfoort afslag 4, ANWB-borden Militair Luchtvaart Museum volgen. Openbaar vervoer: Lijn 52, vertrek 14.02 uur vanaf Utrecht busstation streekvervoer. Uitstappen halte Kampweg, vandaar ongeveer 10 minuten lopen: Kampweg helemaal uitlopen, vanaf viaduct over de A28 100 meter naar de ingang van het museum.

Aanmelden: uitsluitend op woensdag 18 april vanaf 19.00 uur bij Hans Collard: (030) 293 12 25 (niet per voicemail).

Groot Evenement

Het jaarlijkse Groot Evenement vindt dit jaar plaats op *zaterdag 12 mei* en heeft als thema kastelen in het Kromme Rijngebied. Gedetailleerde informatie vindt u op het losse inlegvel in dit nummer.

Bezoek Aalmoezenierskamer

Op *woensdag 16 mei* staat er een bezoek op het programma aan de voormalige Rooms-Katholieke Aalmoezenierskamer, een complex uit 1674 dat sinds 1746 in bezit is van de Oud-Katholieke Parochie van Utrecht. Onder leiding van de beheerder, de heer Baarend, zullen de regentenkamer, het mortuarium met de grafkelder en het schoollokaal van het voormalig wees-

huis/bejaardenhuis worden bezocht. In de regentenkamer zijn beschilderde wandpanelen te zien van de hand van een van de weesjongens, de vroeg gestorven kunstschilder Jan Kobell.

Belangstellenden worden om 14.00 uur verwacht voor de deur van nr. 1617 aan de Mariahoek. Er is plaats voor 25 leden van de vereniging.

Aanmelden: maandag 14 mei van 10.00 tot 12.00 uur bij mevr. P. Vlot-Werner: (030) 220 26 08 (niet per voicemail).

Oproep 80-jarigen

Dit jaar bestaat het tijdschrift tachtig jaar. Om dat te memoreren, zal het jaarlijkse themanummer in december gewijd zijn aan '80-jarigen' in Utrecht: organisaties, bedrijven, creaties, gebouwen en personen die dateren uit 1927.

De redactie wil daarom - voor een interview - graag in contact komen met leden van de vereniging die geboren zijn in 1927 en het grootste deel van hun leven gewoond hebben in stad of provincie Utrecht.

Reacties graag naar: Maurice van Lieshout, eindredacteur: (030) 273 42 65 of e-mail: redactie.tijdschrift@oud-utrecht.nl

COLOFON

TWEEAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
80e jaargang nr 2 / april 2007 / ISSN 1380-7137

Een uitgave van de Vereniging Oud-Utrecht, vereniging tot beoefening en verspreiding van de kennis der geschiedenis alsmede het waken over het behoud van het cultureel erfgoed van stad en provincie Utrecht.

LOSSE NUMMERS prijs: €2,50. Verkrijgbaar bij Het Utrechts Archief, Alexander Numankade 199, Broese Stadhuisbrug 5, Bruna Nachtegaalstraat 83 en RonDom, Damplein 9.

DEADLINE AGENDA nummer 3/ 2007: 25 april

REDACTIE M. van Lieshout (eindredactie), L. Dorsman, M. van Oudheusden, J. Pennings, P. Rhoen, B. van Santen, K. van Vliet, N. Vugts

REDACTIEADRES Alexander Numankade 199, 3572 KW Utrecht, redactie.tijdschrift@oud-utrecht.nl

BIJDRAGEN Sturen aan de redactie. Aanlevering op floppy of via e-mail. Maximale omvang is 3.000 woorden incl. noten en literaturopgave. Auteurs wordt gevraagd zich te houden aan de redactionele richtlijnen, verkrijgbaar via de redactie of in te zien op de website. Illustratiesuggesties zijn zeer welkom

VORMGEVING Jeroen Tirion [BNO], Utrecht
DRUK Rotosmeets Grafiservices

VERENIGING OUD-UTRECHT

VOORZITTER J.J. Degenaar

SECRETARIAAT J.T.N. Bartelink

p/a Catharijneconvent - Postbus 8518, 3503 RM Utrecht / tel: (030) 233 09 60 of (030) 231 38 35 / fax: (030) 231 78 96 / secretariaat@oud-utrecht.nl

LEDENADMINISTRATIE Postbank 575 520, Zoetermeer.

U kunt zich opgeven door te schrijven naar Oud-Utrecht, Leiwater 67, 2715 BB Zoetermeer. Opzegging van het lidmaatschap dient schriftelijk te geschieden bij de ledenadministratie vóór 1 december.

CONTRIBUTIE €25,- per jaar (huisgenoot-lidmaatschap: €10,- / jongeren tot 26 en U-pashouders: €15,- / bedrijven: €50,-).

BIJ WELKE NOTARIS VOELT U ZICH THUIS?

U kiest uw huis met uiterste zorg. Daar wilt u zich helemaal op uw gemak voelen. Alles moet bij u passen. De ligging, de uitstraling, de indeling en de mogelijkheden. En dan, na uitgebreid wikken en wegen, blijft er nog maar één keus over... De notaris! Niet zomaar een notaris, maar één waar de deur wijd voor u openstaat. Waar alles draait om persoonlijke aandacht en advies. Om zorgvuldigheid tot in het kleinste detail. Stap daarom gerust bij ons binnen. En voel u thuis.

Hermans Schuttevaer
notarissen

ALTIJD EEN OPEN HUIS.

Maliebaan 81, Utrecht, T. 030-233 66 99. www.hermans-schuttevaer.nl

data · paper · inspiration

Roto Smeets

De kracht in vellen offset!

Roto Smeets Grafiservices. Een bedrijf dat vecht voor de successen van zijn klanten. Of het nu gaat om vellen offset, pre-media, nabewerking, pre-distributie of distributie... Strong, sharp, safe & fast.

Grafiservices

Utrecht · T 030-282 28 22
Eindhoven · T 040-250 50 00
www.rsgrafiservices.nl

Verhuizen of toch verbouwen? Dat vraagt om een gratis waarde-indicatie..!

Verkoop: Verkopen van een woning is een specialistische aangelegenheid. ERA Makelaardij Utrecht is een actieve, scorende makelaar die dit op een succesvolle wijze voor u kan verzorgen.

Gratis aankoopadvies: Heeft u zelf een woning gevonden, neem ERA Makelaardij Utrecht dan mee als uw eigen makelaar voor één gratis begeleiding met advies. Uiteraard kunnen wij daarna ook het hele aankoopproces voor u begeleiden.

NVM Taxatierapport actietarief € 100,- + 1% (excl. btw) over de getaxeerde waarde, voor de juiste waarde op papier. Dit rapport wordt door alle financiële instellingen geaccepteerd.

Wilt u uw persoonlijke mogelijkheden bespreken, dan doen wij dat graag.
Dit gesprek kost u niets en levert waardevolle informatie op.
Bel voor een afspraak of lever onderstaande bon bij ons in.

Makelaardij Utrecht

Burgemeester Reigerstraat 65,
3581 KN Utrecht

Tel: 030 - 233 21 32

info@eramakelaardijutrecht.nl

www.EraMakelaardijUtrecht.nl

ERA verkoopt huizen!

BON VOOR GRATIS WAARDE-INDICATIE / AANKOOPADVIES.

Naam:

Straat:

Postcode: Plaats:

Telefoon:

contactpersoon:
drs. janne kok
telefoon 06 45 363 220
dag en nacht bereikbaar
www.altinguitvaart.nl

**alle ruimte,
alle tijd**

VAN ZOELLEN
AANNEMERSBEDRIJF

Uw aannemer:

- flexibele organisatie***
- uitstekende prijs/kwaliteit verhouding***
- tevreden klanten bepalen ons succes***
- wij doen wat we zeggen***
- grote betrokkenheid bij klant en project***
- wij maken bouwen voor de opdrachtgever tot een feest***

Meer weten? Bezoek onze website www.vanzoelen.nl

aannemersbedrijf van Zoelen bv
Nevadadreef 58, Utrecht
tel 030 - 263 11 11

GRESNIGT
&
VAN KIPPERSLUIS
Advocaten

Gresnigt & Van Kippersluis Advocaten is een advocatenkantoor met vestigingen in Utrecht, IJsselstein, Woerden en Deventer.

De juridische dienstverlening kenmerkt zich door een gedegen aanpak en een persoonlijke benadering. Op deze wijze is Gresnigt & Van Kippersluis Advocaten al meer dan vijftig jaar met recht een goede partner.

Voor meer informatie: mr J.J. Degenaar, Biltstraat 97, Utrecht
(030 - 231 66 31) of www.gvk-advocaten.nl

Dom_{toren} Utrecht

Dé historische locatie in Utrecht voor uw vergadering, huwelijksvoltrekking, receptie of feest. Met of zonder privé rondleiding. Overdag en s'avonds!

Voor meer informatie

RonDom
Domplein 9-10 (naast de Domtoren), 3512 JC
Utrecht, T (030) 233 30 36, F (030) 230 01 08,
email: rondom@ubt.nl, www.domtoren.nl

Kantooradres
Hooghiemstraplein 132
3514 AZ Utrecht

Correspondentie uitsluitend
Postbus 12062
3501 AB Utrecht

Mr J.C.V. Geenen

t 030-273 60 62
f 030-233 45 95
jcvgeenen@geenenbedrijfsjuristen.nl
www.geenenbedrijfsjuristen.nl

Onder meer:

- Het vervaardigen van contracten op diverse rechtsgebieden waaronder het vennootschaps- en ondernemingsrecht, het arbeidsrecht én huurrecht
- Het verlenen van advies én bijstand op deze rechtsgebieden
- Behandeling én overname van incasso's

BIJ KONINKLIJKE BESCHIKKING
HOFLEVERANCIER

TAILORS SINCE 1850

WILLEMARS

**EXCLUSIEVE
KLEDING
EN MODES**

MAATKLEDING

**OUDEGRACHT 118
UTRECHT
TEL. 030-231 01 74**

Het is tijd voor inspiratie.

De Rabobank heeft iets met kunst en cultuur. Eerlijk gezegd: we zijn er gek op. En onze smaak is al even breed als die van u. Popmuziek of klassiek, Cobra of impressionisme, vaandelzwaaien of klootschieten, het is ons allemaal even lief. Daarom krijgen heel veel verschillende evenementen onze steun. En u krijgt met de Europas van de Rabobank 50% korting bij meer dan 450 musea. Want we willen graag dat iederéén kan genieten van kunst en cultuur.

Het is tijd voor de Rabobank.

Rabobank